

KOTKOVÁ, Radomila: Čeština nerodilých mluvčích s mateřským jazykem neslovanským

Praha: Univerzita Karlova 2017. 154 s.

ISBN 978-80-246-3640-5

Vladimíra Bashir Géčová

Ústav cudzích jazykov, Lekárska fakulta, Slovenská zdravotnícka univerzita v Bratislave
vladimira.gecova@szu.sk

Osvojovanie si cudzieho jazyka predstavuje zložitý proces získavania znalostí a kompetencií učiacich sa v prirodzených podmienkach, čo sa deje neuvedomovaným spôsobom. Analogicky to platí aj v prípade češtiny ako cudzieho jazyka, ktorú si osvojujú hovoriaci s neslovanským materinským jazykom. Kniha R. Kotkovej predstavuje výstižné prenikanie do danej problematiky.

Autorka v úvode svojej monografie naznačuje hlavný výskumný zámer, cieľ a inšpiratívne impulzy, ktoré ju k nemu viedli ako dlhoročnú pedagogičku a lingvodidaktičku češtiny ako cudzieho jazyka vedecko-pedagogického pracoviska ÚJOP UK (Ústav jazykovej a odbornej prípravy Univerzity Karlovej v Prahe v školiacom stredisku Albertov). Monografia pozostáva zo štyroch kapitol: 1. Teoretická časť; 2. Analýza chýb; 3. Výskumná časť; 4. Pedagogická aplikácia.

V prvej teoretickej kapitole sa venuje objasneniu základných lingvistických pojmov, poukazuje na diferenciáciu termínu osvojovanie si cudzieho jazyka (acquisition) a učenie sa cudzieho jazyka (learning), ako sú vnímané v českej, ale najmä anglosaskej lingvodidaktike. Podrobne sa venuje teórii osvojovania si cudzieho (alebo druhého) jazyka, pričom akcentuje, že existuje viacero teórií a konceptov osvojovania si jazyka. Dôležitým momentom je fakt, že každá z týchto teórií sa opiera o koncept osvojovania si materinského jazyka. Procesy osvojovania materinského a cudzieho jazyka vykazujú podobnosti a odlišnosti, na ktoré poukazujú komparatívnou analýzou rôzne koncepcie osvojovania. Podľa teórie behaviorizmu pri obidvoch procesoch osvojovania prebiehajú rovnaké mechanizmy, na osvojovanie cudzieho jazyka má silný vplyv porovnávanie jazykových systémov materinského a cieľového jazyka. Podobnosti medzi týmito systémami osvojovanie urýchľujú, odlišnosti ho spomaľujú. Formalisti zasa zdôrazňujú, že osvojovanie materinského a cudzieho jazyka prebieha analogicky, resp. že zahŕňa rovnaké procesy. Oba jazykové systémy sa formujú pomocou testovania hypotéz, pričom pri osvojovaní oboch jazykov sa môžu objaviť podobné typy chýb.

Do pozornosti autorka tiež dáva lingvistické (formálne) aj kognitívne (funkcionalistické) teoretické platformy, z ktorých každá skúma iné aspekty procesu osvojovania si jazyka na základe odlišných východísk, no napriek tomu môžu vzájomne koexistovať.

Osobitá pozornosť je venovaná koncepcii o medzijazyku (interlanguage) v teórii osvojovania si cudzieho jazyka. Odvoláva sa pritom na autorov, ktorí tento pojem zaviedli, L. Selinkera a R. Ellisa. V ich koncepcii medzijazyk reprezentuje jedinečný jazykový systém, ktorý má svoje zákonitosti a funguje ako koncept jazyka študenta cudzieho jazyka. Na medzijazyk má vplyv veľa faktorov. Jedným z najdôležitejších je jazykový transfer, či už pozitívny, alebo negatívny (tzv. interferencia), ktorý autorka vníma ako vplyv prameniáci z podobnosti a odlišnosti cieľového jazyka a iných jazykov. Prikláňa sa k tvrdeniu behavioristov, podľa ktorých predstavuje jazykový transfer fenomén, ktorý v najväčšej miere

ovplyvňuje študentov medzijazyk. Na rozdiel od tejto koncepcie však nechápe jazykový transfer ako statický výsledok porovnávania dvoch jazykových systémov, a to materinského a cieľového jazyka. Vo svojom výskume taktiež nepoužíva metódu kontrastívnej analýzy, ktorej uplatnenie nachádzame v prácach predstaviteľov teórie behaviorizmu. Pozornosť tiež venuje aj ďalším kľúčovým pojmom v koncepcii osvojovania si jazyka, ktoré sa chápu ako prejavy jazykového transferu. V prvom rade ide o nadmernú generalizáciu pravidiel cieľového jazyka (tzv. overgeneralization), ktorá vzniká, keď študent vytvára defektné formy na základe svojich skúseností s inými štruktúrami v cieľovom jazyku. Ďalším charakteristickým znakom medzijazyka je tzv. fosilizácia či ustrnutie vo vývoji. Ide o stav, keď sa študent v procese osvojovania si druhého jazyka dostáva do štádia, keď jeho kompetencia pri osvojovaní si jazyka vykazuje zastavenie. Prejavuje sa to používaním chýb, ktoré robí naďalej, neodstraňuje ich, a tak nezlepšuje svoju jazykovú úroveň. Fosilizácia nemusí byť u študenta trvalá, prejavuje sa uňho v jednotlivých jazykových rovinách, nie zákonite naraz vo všetkých rovinách. Môže presahovať viaceré jazykové javy súčasne. Aspektom medzijazyka je tzv. variabilita, ktorá vzniká v dôsledku alternácie chybných a správnych foriem, resp. dvoch chybných foriem, ktoré nie sú výsledkom prerieknutia. Ide o tzv. systematickú variabilitu, príznačnú v počiatočných fázach osvojovania si jazyka. Takto osvojené štruktúry sú nahradené správnymi a ich počet narastá. Variabilita vzniká v dôsledku troch aspektov: lingvistického, situačného a psycholingvistického kontextu. Autorka skúma samostatný písomný prejav svojich študentov formou testov, a tak považuje príčiny vzniku variability vo svojom výskume za bezpredmetné.

Vyučovacie procesy môžu mať, paradoxne, na študentov medzijazyk negatívny vplyv, pri ktorom vznikajú „naučené“ chyby. Nevhodnými učebnými postupmi vznikajú nesprávne osvojené návyky, ktoré vedú k fosilizácii. Môžu sa prejaviť vo všetkých jazykových rovinách. V podkapitole o učebných a komunikačných stratégiách naznačuje, že v lingvodidaktike je vymedzenie ich pojmov nejednoznačné. Pod učebnými stratégiami rozumie všeobecné prístupy k spracovaniu jazykových dát v procese učenia, resp. špecifické činnosti a správanie, ktoré používa študent na zlepšenie svojho vlastného učenia. Komunikačné stratégie predstavujú postupy, ktorými študent kompenzuje svoje cudzojazyčné zručnosti pri komunikácii v cudzom jazyku, napr. stratégia vyhýbania sa, parafrázy, výpožičky z materinského jazyka.

Na proces osvojovania jazyka tiež vplyvajú individuálne rozdiely – jazykový talent, motivácia, učebné štýly, stratégie, prístup k učeniu, strach z jazyka, osobitne vek a pohlavie. V tejto oblasti sa vyžadujú podrobnejšie výskumy.

V druhej teoretickej kapitole sa autorka venuje analýze chýb. Vychádza z konceptu vývoja analýzy chýb vypracovaného v 60. rokoch 20. storočia americkým lingvistom S. P. Corderom. Napriek inšpiratívnym impulzom tejto (svojho času) pokrokovej analýzy sa kriticky pozerá aj na jej nedostatky, akými sú heterogénnosť analyzovaných dát, nysystematická kategorizácia chýb a nekomplexnosť opisu študentovho jazyka vychádzajúceho z analýzy chýb. Táto klasická analytická metóda sa stala východiskom pre koncept analýzy chýb založený na počítačovej technológii, resp. korpuse, tzv. computer-aided error analysis (CEA). Autorka pri analýze chýb postupuje podľa schémy, ktorú tvoria tieto kroky: 1. zber dát; 2. identifikácia chýb; 3. opis chýb; 4. vysvetlenie chýb; 5. evaluácia chýb. Detailne objasňuje pojem chyba a rozdiel v opozícii chyba „error“ – prerieknutie „mistake“. Opisuje problematiku vnímania chyby v teoretickej rovine a praktickej aplikácii, systematicky naznačuje kategorizáciu chýb podľa viacerých kritérií, a to z hľadiska lingvistického a podľa spôsobu realizácie chyby (tzv. povrchová klasifikácia). Z lingvistickej kategorizácie vychádza kategorizácia lexikálnych chýb, ktorá však nie je taká prepracovaná ako kategorizácia gramatických chýb. Autorka vychádza z delenia lexikálnych chýb na dva typy: 1) formálne chyby a 2) sémantické chyby (James 1998, Yang 2010). Formálne chyby

možno zaradiť do troch kategórií: 1) zradné slová, tzv. falošní priatelia (false friends) – formálne podobné slová, 2) vypožičané slová (misformations) aj kalky – neexistujúce slová s pôvodom v materinskom jazyku učiacich sa, 3) deformácie (distortions) – neexistujúce slová vytvorené z dôvodu neúplnej znalosti slova cudzieho jazyka. Sémantické chyby sa členia na a) chyby, ktoré sa týkajú pojmovej zložky významu aj kolokácie – neovládanie lexikálnych vzťahov a b) chyby v konotáciách. Autorka sa uvedenou klasifikáciou riadi vo svojom praktickom výskume. Z hľadiska explanácie príčin vzniku chýb delí chyby na: 1) interlingválne chyby (spôsobené jazykovým transferom), 2) intralingválne chyby (v dôsledku nadmernej generalizácie), 3) naučené chyby (vplyv vyučovacieho procesu), 4) strategické chyby (vznikajúce v dôsledku učebných a komunikačných stratégií).

V tretej časti svojej práce autorka objasňuje čitateľovi základné princípy, východiská výskumu, podrobná pozornosť sa venuje spôsobu zberu dát. Analyzovaný jazykový materiál tvorí 118 textov v písanej podobe s celkovým rozsahom 8477 slov ako súčasť pravidelných mesačných aj semestrálnych testov výučby semestrálneho kurzu češtiny ako cudzieho jazyka ÚJOP UK Praha-Albertov. Časové vymedzenie zberu dát predstavuje obdobie jedného akademického roka s celkovým počtom vyučovacích hodín 840. Študenti mali za úlohu vytvoriť ucelený text na zvolenú tému s konkrétnym rozsahom a stanoveným časovým limitom bez použitia akýchkoľvek pomôcok (gramatické tabuľky, prekladové slovníky, predpísané učebnice, cvičebnice v sylaboch kurzu a pod.). Výskumnú vzorku respondentov predstavujú hovoriaci s neslovanským materinským jazykom, ktorí si osvojujú češtinu na území cieľového jazyka, tzn. v českom jazykovom prostredí. Vekovú hranicu tvorí ukazovateľ 20 až 30 rokov. Za najdôležitejší aspekt pre výskum považuje autorka aspekt znalosti materinského jazyka a znalosť cudzích jazykov. Vo vstupnom dotazníku uviedli respondenti tieto materinské jazyky: albánčina, arabčina, angličtina, čínština, japončina, kórejščina, mongolčina, nemčina, gréčtina, španielčina a turečtina.

Pri spracovaní textov a identifikácii chýb vychádza autorka z trojdimenzionálnej lingvistickej klasifikácie vytvorenej pre Louvainký korpus FRIDA (French Interlanguage Database), ktorú modifikuje na účely svojho výskumu, aby lepšie zodpovedala chybám v českom jazykovom materiáli. Vytvorila tak vlastnú kategorizáciu chýb, v ktorej člení chyby do týchto skupín: 1) formálne chyby; 2) morfosyntaktické chyby; 3) chyby v prepozíciách; 4) chyby v rode adjektív a zámen; 5) syntaktické chyby; 6) lexikálne chyby; 7) chybné použitie; 8) iné chyby. Autorka sa venuje podrobne klasifikácii každej skupiny chýb: vymedzuje, na akom teoretickom základe sa chyby vyčleňujú, a ilustruje ich príkladmi z testov. Komparatívnou analýzou si všíma výskyt jednotlivých typov chýb vo všetkých testoch, individuálne v testoch toho-ktorého študenta, sleduje frekvenciu výskytu chýb a ich zastúpenie v testoch ako celku a u jednotlivých študentov v priebehu osvojovania si češtiny počas akademického roka. Pozornosť sa venuje nielen kvantifikácii chýb, ale aj ich nárastu, resp. poklesu v jednotlivých referenčných úrovniach pri osvojovaní si češtiny v akademickom prostredí. Porovnáva tiež skóre správnosti indoeurópskych a neindoeurópskych študentov a vývoj správnosti za obdobie desiatich mesiacov. Všetky záznamy, zistenia, výpočty sú prehľadne zaznamenané v tabuľkách a grafoch. V časti Prílohy sú poskytnuté ukážky vybraných textov v originálnej rukopisnej forme a kvantifikačné tabuľky s výpočtami chýb.

Posledná kapitola sa venuje problémom pedagogickej aplikácie výskumu. Analyzujú sa najmä možnosti využitia hodnôt skóre správnosti na úpravu kritérií hodnotenia, na úpravu sylabov a pri úprave zadaní v testoch.

Autorkin zámer opísať a interpretovať medzijazyk študenta češtiny s materinským jazykom neslovanským na základe testových výstupov bol vo veľkej miere naplnený, pretože sa snažila analyzovať korpus chýb nielen z lingvistického pohľadu, ale aj z rôznych iných aspektov. Monografiu možno hodnotiť ako veľmi prínosnú publikáciu nielen v lingvistickej oblasti, pretože daná tematika a problematika presahuje diapazón štruktúrnej jazykovedy a je

významným príspevkom aj v oblasti aplikovanej lingvistiky, lingvodidaktiky, psycholingvistiky a pod.

Vzhľadom na skutočnosť, že obdobne zameraná odborná publikácia v slovenskej jazykovede absentuje, predstavuje monografia R. Kotkovej inšpiratívny zdroj, ktorý sa môže stať impulzom aj pre analogicky ladené výskumy (nielen) v slovenskom lingvistickom prostredí. Zároveň je inovatívnym príspevkom do stále nedostatočne prebádanej problematiky klasifikácie a analýzy chýb vznikajúcich pri osvojovaní si cudzieho jazyka.

Literatúra:

CORDER, S. P. (1981): *Error Analysis and Interlanguage*. Oxford: Oxford University Press.

ELLIS, R. (1997): *Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.

JAMES, C. (1998): *Errors in Language Learning and Use*. London and New York: Longman.

SELINKER, L. (1974): Interlanguage. In: J. C. Richards (ed.): *Error Analysis. Perspectives on Second Language Acquisition*. England: Longman, s. 31–54.

YANG, W. (2010): A tentative analysis of errors in language learning and use. In: *Journal of Language Teaching and Research*, 2010, 3, s. 266–268.